

SECINĀJUMS: JĀPIEDĀVĀ IESPĒJA UKRAINAI PIEVIENTIES EIROPAS SAVIENĪBAI

Dzintra Bungas, Ph.D.

The War in Ukraine: Lessons for Europe (*Karš Ukrainā: Mācības Eiropai*) ir interesanta un vēl joprojām informatīva grāmata, lai arī tā izdota 2015. gada pavasarī (Rīga: University of Latvia Press). Abi sastādītāji – Eiropas Parlamenta deputāts Artis Pabriks un Austrumeiropas politikas pētījumu centra izpilddirektors Andis Kudors – ir arī pazīstami politisko procesu pētnieki. Par grāmatā ievietoto rakstu angļu valodas kvalitāti atbildīga redaktore Emilija Kernota.

Vispirms pāris piebildes par grāmatas nosaukumu, sadaļu virsrakstiem un dažiem terminiem. Grāmata nav par notikumiem Ukrainā pirms un pēc 2014. gada, kad Krievija anektēja Krimu un izvērta hibrīdkaru Ukrainas austrumu reģionos. Tās redzeslokā ir galvenokārt Eiropa. Jautājumi, kas saistīti tieši ar Ukrainu, apskatīti plašākā kontekstā. Reizēm nav skaidrs, vai autori runā par ģeogrāfisko Eiropu vai Eiropas Savienību (ES), vai abiem jēdzieniem vienlaikus. Nav arī īsti skaidrs, kas ir grāmatas izvirzītie mērķi. Grāmatas nosaukumā runa ir par mācībām Eiropai, bet satura rādītājā pētījumi ievietoti trīs sadaļās: pirmā nosaukta *Apgūtās mācības: drošība*; otrā – *Apgūtās mācības: ekonomika*; trešā daļa – *Apgūtās mācības: politika*. Bet noslēguma virsraksts ir *Mācības Eiropai*. No pētījumu satura spriežot, arī autori nav vienisprātis, vai viņu uzdevums ir sniegt konkrētus ieteikumus, vai izvērtēt esošo stāvokli un parādīt iespējas, kā Eiropai vai ES rīkoties nākotnē, un/vai pieminēt to, ko Eiropa vai ES un tās dalībvalstis mācījušās no hibrīdkara Ukrainā.

Jau ievadā A. Pabriks Krievijas agresiju Ukrainā raksturo kā negaidītu un izšķirošu pagrieziena mūsdien Eiropas vēsturē. Viņš atsauc atmiņā, kā 1938. gadā Ā. Hitlera panāca Čehoslovākijas teritorijas – tā pazīstama kā Sudetija – pievienošanu Vācijai. Apejot pašu Čehoslovākiju, Francija, Apvienotā Karaliste un Itālija – nevēlēdamās iesaistīties jaunā

karā – piekrita Ā. Hitlera prasībām. Bet šī nodevīgā piekāpšanās neko neatrisināja. Otrais pasaules karš sākās nepilnu gadu vēlāk. Kaut arī 21. gadsimtā trīs gadus pēc Krimas aneksijas nav sācies Trešais pasaules karš, drošības stāvoklis visā Eiropā ir būtiski pasliktinājies – turpinās militārie konflikti Ukrainas austrumos un islāma vārdā veiktais terorisms, pieaug bruņošanās un militārās aktivitātes pie ES un Krievijas robežām, pastiprinājušies arī citi draudi.

Grāmata labi atspoguļo mūsdienu kompleksu un sazaroto redzējumu par drošību un draudiem. Drošība un draudi nebalstās tikai uz militārām spējām un spēkiem vai to trūkumu. Tāpēc visiem pētījumiem, arī par Eiropas ekonomiskiem un politiskiem izaicinājumiem, caurvijas rūpes par ES drošību un saliedētību. Noslēgumā A. Pabriks un A. Kudors apkopo no pētījumiem izrietošos ieteikumus un iespējas, kā Eiropai, īpaši ES, turpmāk rīkoties. Jāpiebilst, ka izvērtētāja un padomdevēja uzdevums ne vienmēr ir pateicīgs, jo, kā teica Senajā Romā, laiki mainās, un mēs tiem līdzī: *tempora mutantur, et nos mutamur in illis*. Tātad, kamēr tapa šī grāmata un nonāca vērtētāju rokās, Eiropa un pārējā pasaule turpināja iet savu ceļu, un neatkarīgi no autoru pūlēm notikumi aizsteidzās pa priekšu rakstītājam vārdam. Tomēr ar šo problēmu saduras gandrīz vai jebkura grāmata, kas pievēršas aktuāliem tematiem, un tāpēc nevar vainot nedz autorus, nedz izdevējus.

Latvijas Ārlietu ministrijas NATO un Eiropas drošības politikas speciālists un LU doktorants Rihards Bambals vispusīgā pētījumā *Eiropas drošība, aizsardzība un globālā loma vienu gadu pēc Krimas sniedz padziļinātu ES drošības un aizsardzības politikas analīzi*. Viņš atgādina, ka 2003. gadā pieņemtajā Eiropas Drošības stratēģijā deklarēts: Eiropa vēl nekad nav piedzīvojuši tādu pārticību, drošību un brīvību. To diemžēl vairs nevar teikt

11 un 14 gadus vēlāk. Analizējot notikušās pārmaiņas Eiropā un ES, autors pārliecinoši argumentē, ka nepieciešama jauna, plašāka stratēģija un pašreizējās drošības, kā arī aizsardzības un ārlietu politikas pārskatīšana. Noslēgumā viņš uzsver, ka pēc Krimas aneksijas un iesāktās karadarbības Ukrainā Eiropas drošība, aizsardzība un globālā loma jāuztver plašākās dimensijās.

R. Bambals piemin, ka 2015. gadā jaunu stratēģiju izstrādā ES augstā pārstāve ārpolitikas un drošības politikas jomā Federika Mogerini (*Federica Mogherini*). Diemžēl šī grāmata iznāca, pirms F. Mogerini 2016. gada 28. jūnijā nāca klajā ar ES ārpolitikas un drošības politikas globālo stratēģiju. Pārskatu par padarīto pirmajā gadā F. Mogerini sniedza 2017. gada 22. jūnijā. Viņaprāt, sasniegts daudz vairāk, nekā varēja cerēt. Būtu interesanti tagad lasīt R. Bambala vērtējumu par šo apmēram 50 lappušu garo dokumentu, kas aptver daudzas tēmas, kuras diskutētas arī šai grāmatā.

Tieši aizsardzības un drošības tematikai pievēršas Nacionālās aizsardzības akadēmijas pētnieks Jānis Bērziņš un Valsts prezidenta nacionālās drošības padomnieks Jānis Kažociņš. Ejot pret straumi, J. Bērziņš apstrīd plaši lietotā jēdziena „hibrīdkarš” piemērotību Krievijas darbībām Ukrainā, kuras ļāva Krievijai anektēt Krimu. Autors rūpīgi analizē Krievijas jaunāko laiku viedokļus par moderno karadarbību un stratēģiju. To raksturo ģenerāļa Valērija Gerasimova izstrādātā doktrīna, kas izceļ ne-tradicionālo militāro metožu lietojumu, tostarp asimetriskās taktikas, kā to redzam Krimā un Ukrainā. J. Bērziņš ieteic runāt par „Krievijas jaunās paaudzes karadarbību” (*Russian New Generation Warfare*). J. Kažociņš, piesaucot J. Bērziņa veikto analīzi, iet tālāk. Viņš ļoti konspetīvi izvērtē, kā Ukrainā darbojas „Krievijas jaunās paaudzes karadarbība”, lai secinātu, kādi izaicinājumi – politiski, militāri vai ekonomiski – varētu sagaidīt Baltijas valstis un kā uz tiem reaģēt.

Ekonomikai veltītā sadaļā krievu politologs un žurnālists Romāns Dobrohotovs analizē Rietumu valstu ieviesto sankciju negatīvo ietekmi – ekonomiski un politiski – uz Krieviju īsākā un garākā laikā posmā pēc Krimas aneksijas. Viņaprāt, ekonomiskās grūtības nepiespēdīs Krieviju atteikties no Krimas.

Turku Universitātes profesors Kari Liuh-to visai pragmatiski izvērtē ES dalībvalstu savstarpējos ekonomiskos sakarus un pamato savus secinājumus ar 2013. gada tirdzniecības, gāzes importa un investīciju datiem. Viņaprāt, pēc Krievijas agresīvās darbības Krimā un Ukrainā attiecības starp ES un Krieviju pasliktinājušās, iestājies „aukstais miers”. Bet ekonomiskā atkarība ES valstīm – īpaši Somijai un citām valstīm Eiropas austrumos – no Krievijas, un otrādi, vēl joprojām ir ievērojama. Autors ieteic turpināt mazināt ES valstu atkarību no Krievijas energoresursiem, bet vienlaikus attīstīt attiecības starp ES un Krievijas maza un vidēja lieluma uzņēmumiem, lai tādējādi veicinātu jauna veida racionālu ES un Krievijas sadarbību. Daudz sarežģītāk būs atrisināt Krimas nākotni saskaņā ar starptautiskām tiesībām. Viens priekšlikums varētu būt: Krievija nomā Krimu no Ukrainas uz 25–99 gadiem un šai laikā piegādā Ukrainai gāzi kā nomas maksu.

Ar naidīgajām Ukrainas–Krievijas attiecībām enerģijas resursu jomā iepazīstina ukraiņu vadošie pētnieki Olena Pavļenko, Antons Antoņenko un Romāns Nitsovičs no *DiXi Group*. Lielākā problēma ir Ukrainas augošā atkarība no Krievijas energoresursiem – to Krievija veicina un izmanto, lai iegrožotu Ukrainu un paturētu to savā ietekmes sfērā. Nav runa tikai par Krievijas gāzes un ogļu piegādi Ukrainai vai gāzes tālāko pārsūknešanu no Ukrainas uz ES valstīm. Runa ir arī par karadarbību Austrumukrainā, kas ir bagāta ar dabas resursiem (ogļēm, naftas slānekli un gāzi), jo nav vairs iespējams izmantot šos resursus visā valstī vai attīstīt to ieguvu. Autori vēlas parādīt šīs problēmas ES kontekstā, jo Ukraina piedalās Eiropas Enerģētikas kopienā (*European Energy Community*), kuras mērķis ir paplašināt ES iekšējo enerģijas tirgu dienvidaustrumu Eiropā un Melnās jūras reģionā. Pētījumā arī kritiski iztirzāti vairāki projekti Krievijas gāzes pārsūknešanai uz Eiropas vidieni un dienvidiem, apejot Ukrainu un tās plašo gāzes pārsūknešanas sistēmu. Autori brīdina citas valstis ne-klūt atkarīgām no Krievijas energoresursiem. Tāpēc enerģijas jautājumi ES dalībvalstīm, Ukrainai un citām Eiropas valstīm būtu jārisina kopīgi, apvienojoties Eiropas Komisijas paspārnē topošajā enerģijas savienībā.

Politiskajā sadaļā A. Pabriks sniedz atbildes uz jautājumu, kā Eiropai būtu jāreaģē uz Krievijas piedāvāto „jauno pasaules kārtību”. Autors ļoti rūpīgi analizē ES un Krievijas ārpolitiku, kā arī apstākļus, kāpēc 2014. gadā ES sevi parādīja kā nesagatavotu, nedrošu un neizlēmīgu pretspēlētāju Krievijai, kad tā anektēja Krimu. Atgādinot, cik veikli Krievija izmanto pretspēlētāja vājās puses, A. Pabriks piedāvā savu redzējumu: ES jābūt pārliecinātai par savām pamatvērtībām un attiecīgi jārīkojas; jāklūst ekonomiski, politiski un militāri saliedētai un spēcīgai – tas nozīmē pašai pilnveidot savas spējas un labāk izmantot tās priekšrocības, ko piedāvā ciešākā sadarbība ar NATO un ASV; jābūt gatavai izaicinājumam virzīt pasaules notikumus, nevis reaģēt uz tiem.

Bijušais Apvienotās Karalistes vēstnieks Latvijā un Eiropas Reformu centra (*Centre for European Reform*) ārpolitikas direktors Īans Bonds (*Ian Bond*) analizē līdzšinējo ES un Ukrainas, kā arī NATO un Ukrainas sadarbību, raugoties no viena un otra dalībnieka puses. Bezkaislīgi un kritiski autors izvērtē, kā šī sadarbība veidojusies un kā tā varētu attīstīties nākotnē. Viņš uzsver, ka, neatkarīgi no Krievijas pretdarbības Ukrainas centieniem tuvināties ES un NATO, bet ievērojot Ukrainas vēlmes un problēmas, abām organizācijām jāpieņem patstāvīgi lēmumi, kādu nākotni tās paredz Ukrainai. Ja ES un NATO uzskata Ukrainu par daļu no mūsdienu Eiropas, tad jāpieliek nepieciešamās pūles, lai Ukraina spētu pildīt visus priekšnoteikumus līdzdalībai ES un NATO. Jāpiebilst, ka kopš 2015. gada pavasara abas organizācijas spērušas nozīmīgus soļus šai virzienā. Ar ES attīstās brīvā tirdzniecība, un ukraiņi var ceļot uz ES valstīm bez vīzas. 2017. gada jūlijā sākās rīcības plāna izstrāde, kura izpilde ļautu Ukrainai piedieņoties NATO 2020. gadā.

Kā dalībnieces ES Austrumu partnerības (*Eastern Partnership*) programmā Ukraina, Gruzija un Moldova parakstīja asociācijas līgumu ar ES 2014. gadā pēc Krievijas uzsāktās agresijas Ukrainā. Rīgas Stradiņa universitātes politikas zinātnes programmas doktorants Māris Cepurītis iepazīstina ar šo sadarbības programmu, kas izaugusi no Eiropas kaimiņu politikas (*European Neighbourhood Policy*). Autors pievienojas jau agrāk ES pētnieku un

politiķu paustajam viedoklim, ka pienācis laiks vēlreiz nopietni pārskatīt Austrumu partnerības programmu, kā arī Eiropas kaimiņu politiku, vēl jo vairāk pēc Krievijas agresijas Gruzijā un Ukrainā. Koriģētai programmai jāsniedz labums kā partnervalstīm, tā arī ES. Būtiskas pārmaiņas Eiropas kaimiņu politikā ES sāka ieviest jau 2015. gadā, tāpēc būtu interesanti lasīt autora viedokli par veiktajām korekcijām.

No angļiskā virsraksta *Reinventing Views to the Russian Media and Compatriot Policy in the Baltic States* grūti saprast, kādu mērķi A. Kudors izvēlēties savam darbam. Neprecīzi formulējumi diemžēl parādās arī pašā pētījumā, liekot lasītājam minēt, ko autors domājis. Minēšu tikai vienu piemēru: „Compared with other former Soviet Republics, Latvia, Lithuania, and Estonia have considerably higher achievements in the restoration of democracy and fundamental human freedoms lost in 1940 because of Soviet occupation. How can Russia’s destructive impact be limited without the loss of the speech, press and conscience freedoms?” (159. lpp.)

Lai nu kā, lieliski informētais autors iztīrā, kā Krievija šai gadsimtā izmantojusi plašsaziņas medijus un īpaši izstrādāto politiku tautiešiem ārzemēs, lai nostiprinātu savu ietekmi Baltijas valstīs un Ukrainā. Piem., lietojot mērķtiecīgu propagandu tieši krieviski runājošo publikai, tiek sašķelta Baltijas valstu sabiedrība; līdz ar to ļoti daudzi krieviski runājošie iedzīvotāji vēl joprojām raugās uz Maskavu kā uz viņu viedokļu paudēju un interešu aizstāvi, bet latvieši, lietuvieši un igauņi – uz savu valsti un Rietumu organizācijām. Rezultātā Krievijas propaganda strādā kā valsts destabilizācijas instruments. Piesaucot Eiropas Parlamenta 2015. gada 14. janvāra rezolūciju par situāciju Ukrainā, A. Kudors norāda, ka Krimas aneksija un karadarbība Ukrainā beidzot likusi ES saprast, ka propaganda ir būtams hibrīdkara ierocis un ka pienācis laiks aktīvi vērsties pret Krievijas propagandas ofensīvu Eiropā – kā ES kaimiņvalstīs, tā arī dalībvalstīs.

Grāmatas noslēgumā A. Pabriks un A. Kudors apkopo no pētījumiem izrietošās mācības Eiropai pēc Krimas aneksijas. Drošības jomā jārēķinās, ka Krievija rīkosies pēc *divide et impera* principa un, lai pieveiktu pretiniekus, turpinās attīstīt Ukrainā pārbaudītās asimetriskās

karadarbības taktikas. Tāpēc jāattīsta un jāstiprina ES un NATO sadarbība. ES dalībvalstīm jādarbojas solidāri, lai risinātu kopīgos izaicinājumus, kā, piem., bēgļu migrāciju uz Eiropu. Baltijas valstīm jāattīsta savas aizsardzības spējas un bruņoto spēku koordinācija, kā arī jārūpējas par integrētu sabiedrību. Ekonomikas jomā autori ieteic Eiropai mazināt atkarību no Krievijas energoresursiem un rīkoties saskaņoti un vienoti, lai Krievija nevarētu manipulēt ar katru valsti individuāli. Politiskajā jomā autori ieteic ES rīkoties drosmīgāk, izmantojot savu morālo ietekmi un praktiskās iespējas. Viņi ieteic ES vairāk iesaistīties Ukrainā, lai sekmētu nepieciešamo reformu ieviešanu. Tāpat viņi mudina Rietumus – gan nedefinējot, kas ir Rietumi, – sniegt ekonomisko palīdzību, par paraugu ņemot Māršala plānu, un nepieciešamības gadījumā sagādāt modernu militāro

tehnoloģiju un palīdzību, lai apturētu agresiju. Lai gan ES Austrumu partnerība un Eiropas kaimiņu politika neparedz partnervalstu pievienošanu ES, Ukrainai šāda iespēja jāpiedāvā. Runājot par Krievijas propagandu un savu tautiešu atbalsta programmām Baltijas valstīs un Austrumu partnerības valstīs, nepieciešams pārskatīt pašreizējo ES regulējumu mediju jomā un plaši izmantot publisko diplomātiju kā atsevišķos reģionos, tā visā ES teritorijā.

Noslēgumā A. Pabriks un A. Kudors skaidri noraida Krievijā izskanējušo priekšlikumu saistībā ar Jaltas konferences 70. gadadienu atkal pārskatīt starptautisko attiecību normas. Viņuprāt, kā mazām, tā lielām valstīm jāturpina rīkoties saskaņā ar pastāvošām starptautiskām tiesībām un juridiskām normām un nevar būt nekāda runa par ietekmes sfēru pārdalīšanu.

KREMLA TĒLS – KRIEVIJA KĀ APLENKTS CIETOKSNIS

Dzintra Bungs, *Ph.D.*

Raugoties caur ideoloģijas, politikas, ekonomikas un drošības prizmu, Austrumeiropas politikas pētījumu centra (APPC) sagatavotā grāmata *Fortress Russia. Political, Economic, and Security Development in Russia Following the Annexation of Crimea and its Consequences for the Baltic States* (Rīga : University of Latvia Press, 2016) pievēršas jautājumam: kāds cietoksnis ir mūsdienu Krievija? Analītiskas atbildes sniedz ārzemju un latviešu speciālisti: Dmitrijs Oreškins (Krievija) par ideoloģiju Krievijā Vladimirā Putina trešās prezidentūras laikā; Ainārs Lerhis (Latvija) par Maskavas tirāžēto un mitoloģizēto cariskās Krievijas un PSRS varenību ar mērķi nostiprināt tautā apziņu, ka Krievija vēl joprojām ir cienījama un varena, un par Kremļa negribēšanu atbalstīt Krievijas un PSRS sarežģītās vēstures

nopietnu izpēti un izvērtējumu; Simons Spurga un Nerijus Maļukevičs (abi – Lietuva) par Krievijas mediju politiku pirms un pēc Krimas aneksijas; šīs grāmatas sastādītājs un APPC izpilddirektors Andis Kudors (Latvija) par jēdzienu „Krievija kā cietoksnis”; Sergejs Utkins (Krievija) par Krievijas ārpolitiku, īpaši tās ārējo tirdzniecību; Romāns Dobrohotovs (Krievija) par to, kā ekonomiskais stāvoklis Krievijā pēc Krimas aneksijas ietekmē Krievijas politiku; Ļudis Zdanavičs (Lietuva) par Krievijas un Rietumu ekonomiskajām sankcijām, it īpaši pēc 2014. gada, un par sankciju ietekmi uz Baltijas valstu tautsaimniecību; Aleksandrs Golts (Krievija) par visai sarežģīto militāro reformu un militārās rūpniecības modernizāciju Krievijā kopš 2008. gada; Rīna Kaljuranda (Igaunija) par Baltijas valstu